

Грибовський В. В., Старостін В. С.

ЗНАЙОМИЙ НЕЗНАЙОМЕЦЬ – ДНІПРОПЕТРОВСЬК

В.И. Лазебник.

Неизвестная Екатеринославщина. Научно-методичне видання.

Дніпропетровськ: “Дніпрокнига”, 2012, 448 с. з іл.

Історії Дніпропетровська присвячено чимало наукових і публіцистичних праць, у тому числі й узагальнюючого характеру. Як і будь-яке місто з біографією в кілька століть, Дніпропетровськ на різних етапах свого існування накопичив чимало “історіографічних залишків”, в яких вістря суспільної рефлексії зосереджувалося на темах, суголосних відповідному часові. Відтак, “велич Катерининового творіння” була мега-темою в імперський період історії міста, акцентування на промисловому розвитку як передумові концентрації пролетаріату й соціалістичної революції, домінувало за радянської доби, а проведення ліній тяглості від козацької минувшини до модерних процесів українського національного відродження стало прикметою останніх двох десятиліть. Причому жоден з цих наративів сьогодні не є “історією завершеного минулого”. Навпаки, кожен з них активно впливає на сучасність, задуваючи потужні вітрові політизації в кабінети істориків міста й спричиняючи турбулентність у нестійких ідентичностях його мешканців.

Книга Валентини Іванівни Лазебник “Неизвестная Екатеринославщина”, на позір, пов’язується з першим із них, а саме – російським імперським наративом. Про це ніби й промовляє переважання сюжетів, що ллють яскраве світло не стільки на Катеринославщину (як регіон з розмаїтим міським та сільським середовищем), скільки на головні вулиці губернського центру, з усіма його будинками губернаторів, міської й земської управ, банками, модними магазинами тощо, трохи ковзають по “українській справі” та лишають у густій тіні робітничі передмістя, закаптьорені труби заводів, “століпінські вагони” з убогими переселенцями, котрі виїжджали з аграрно перенаселеної Катеринославщини. Словом, усе те, що скривдило б смак далекого від соціал-демократичних вподобань естета-міщанина передреволюційного часу відбилося слабким бликом по глянцю фотографій, якими рясно оздоблено сторінки книги. Ще й сам факт її видання в умовах, за яких відзначається 80-річчя Дніпропетровської області, додає відповідних конотацій щодо “держзамовлення” на відхід від українського національного наративу.

Втім, це тільки на позір. Придивившись уважніше до принципів сюжетування рецензованої книги, не можна не помітити підходу, добре продуманого автором – досвідченим музейним працівником з багаторічним стажем. Кожний елемент свого викладу В. І. Лазебник вибудовує наче музейну експозицію, досягаючи ефекту максимального унаочнення засобом використання ілюстрацій та детально-описової розповіді щодо конкретної персоналії чи предмету матеріальної культури. Поєднання, здавалося б, дискретних елементів викладу створює цілісну картину того, на що спрямована головна увага книги. А таким є губернське місто і його люди впродовж

останньої чверті XVIII й “довгого XIX століття” (що скінчилося в 1914 році). Своїм прискіпливо-детальним описом побутових деталей, невимушено простим, образним і, в той же час, точним викладом норову минулої епохи автор вихоплює найсуттєвіше зі структур повсякдення, якого вже немає, передає читачеві аромат парфумів, котрі вже сто років як не виготовляються, відтворює колорит міського ландшафту, на сьогодні вже суттєво зміненого. “Из истории нельзя вычеркнуть ничего, – пише В. І. Лазебник. – Без вышеназванного нельзя составить правильное представление о материальной культуре эпохи, отсутствие этих деталей обедняет, а порой и искажает представление о тех далеких днях Екатеринославской губернии” (С. 11). Словом, книга створює ефект занурення в атмосферу минувшини, її тактильно-зорового відчуття та, говорячи мовою етнографів, “включеного спостереження”. І то є справді “невідомий Катеринослав”, поданий у принципово новому баченні та підходах, неможливих ані до революції (коли фіксація структур повсякдення ще не мала належного інструментарію), ані за радянської доби (з її холістичними акцентами на темі “скривджених і знедолених” царським режимом), ані в сучасному українському національному наративі, що має інші акцентування. Тож автор мала всі підстави зосереджувати свою увагу на стилі життя мешканців будинків, розташованих на головних вулицях губернського міста, так само як і повне право на зазначену назву книги, якби вона, втім, стосувалася не Катеринославщини (про яку йдеться лише на початку книги і дуже оглядово), а Катеринослава. Вповні вмотивоване і визначення її як науково-методичного видання. Власне таким вона і є, з огляду на велике практичне значення для музейно-екскурсійного використання.

Та річ не тільки в зазначеному, адже книга В. І. Лазебник є не просто екскурсією по музейній експозиції, конвертованою в книжку, але й викладом результатів копіткої дослідницької роботи, здійснюваної автором упродовж тривалого часу. Вичерпне опрацювання місцевих видань досліджуваної доби, суцільна евристика щодо теми в місцевих архівосховищах (головним чином – Державному архіві Дніпропетровської області та фондах Дніпропетровського історичного музею), а також вивчення окремих комплексів документів Російського державного історичного архіву (далі – РДІА) створили надійну основу для авторського доробку. На міцному джерельному ґрунті В. І. Лазебник детально проробила персоналістичні аспекти дослідження дворянського і купецького станів Катеринославщини, висвітлила діяльність головних управлінських установ міста та губернії, відтворила процес становлення міської інфраструктури, пов'язавши її з ритмами суспільно-економічних трансформацій. В цих питаннях автор, без сумніву, є одним із найбільш досвідчених експертів серед дніпропетровських істориків.

Важливо наголосити на тому, що В. І. Лазебник продемонструвала блискуче використання дослідницької техніки щільного опису, котрий максимально звужує простір для довільних суджень і апріорних висновків. І побудований на цьому виклад становить переконливо сильну сторону книги і

заслуговує на максимальну довіру читача. Подання щільного масиву історичної інформації засобами публіцистики складає ще одну цікаву її особливість. За своїм жанром, текст рецензованої книги є, безумовно, публіцистичним, тобто таким, що формулює й обґрунтовує певну суспільну ідею, підпорядковуючи їй виклад фактологічного матеріалу. Зміст головної ідеї рецензованої книги можна відтворити у такий спосіб: шанобливе ставлення до матеріальних і духовних решток минулих епох та збереження пам'яті про конкретних людей є запорукою високої громадянської культури мешканців сучасного міста, а відтак – і основою їх моральної гігієни.

Структура книги представлена трьома розділами, в які згруповані статті з особливими сюжетами, втім пов'язані між собою тематично. Розділ “Золотые имена в истории Екатеринославщины” присвячений персоналіям; наступний – “Губернський город Екатеринослав” – висвітлює адміністративне, суспільне та економічне життя губерньського центру; останній – “Для удовольствия всякого звания людей” – суціль відведений міському повсякденню. Втім, чіткість структурування не скрізь переконливо витримана. Наприклад, до поданих у першому розділі персоналій присусідилася “біографія” Будинку губернатора; присвячена йому стаття під назвою “Дом губернатора: охраняется государством и «Приватбанком»”, звісно, дисонує з рештою розміщених у цьому розділі матеріалів. Крім того, подання у назві зазначеної статті держави та “Приватбанку” як явищ одного порядку виглядає як іронія та, разом з тим, алюзія на непевність сучасного стану охорони пам'яток історії та культури; проте текст цієї статті не містить нічого іронічного і, як на наш погляд, не вповні розкриває специфіку ситуації, за якої ця пам'ятка опинилася перед загрозою знищення у зв'язку з плануванням будівництва приміщення для Дніпропетровської міської ради.

Основній частині книги передуює “Звернення до читача” директора Дніпропетровського національного музею ім. Д. І. Яворницького Н. І. Капустіної, в якому окреслено вагоме місце книги В. І. Лазебник в історичній літературі про Дніпропетровськ. Перелік використаних автором літератури та джерел, поданий після основної частини, є аж ніяк не зайвим навіть для видання, розрахованого на широке читацьке коло.

Особливість структурування рецензованої книги визначило те, що авторський текст не має наскрізного сюжету й композиційної єдності, тобто він не був написаний всуціль для даного видання за відпочатку продуманим планом. Книга складається зі статей автора, які протягом останніх п'ятнадцяти років друкувалися в різних періодичних виданнях. Одна з перших статей, матеріал якої вміщений у цій книзі, була видана у 1997 р. (Генералы от коммерции // Торговый дом. – 1997. – 13 февраля). Більшість же друкувалася в журналі “Новый город”, що був, так би мовити, “клубним” виданням, яке не надходило у вільний продаж та майже не потрапляло до бібліотек. Зазначмо деякі з них:

И трамвай покатился // Новый город. – 2007. – № 6 (22).

Семья Алексеенко в истории города Екатеринослава // Новый город. – 2008. – № 4 (32).

Дешево и сердито. Распродажа в Екатеринославе // Новый город. – 2009. – № 12 (51).
Белой акации гроздьа душистые // Новый город. – 2008. – № 5 (33).
Банки Екатеринослава // Новый город. – 2009. – № 11 (50).

Співставлення цих публікацій з текстом рецензованої книги засвідчує як збереження формувань назв та основного змісту статей, так і використання здебільшого одного й того ж ілюстративного ряду. Разом з тим, книга не є просто збірником раніше опублікованих матеріалів, оскільки наявні всі ознаки того, що кожен “протограф” пройшов через авторське доопрацювання і був розширений за рахунок залучення нового матеріалу (вочевидь, документів РДА). Саме завдяки цьому рецензована книга має систематизований і внутрішньо несуперечний виклад.

Окремо зупинимося на багатому ілюстративному матеріалі, ефектне подання якого забезпечила майстерна дизайнерська робота Лани та Володимира Королевських, а також висока поліграфічна якість видання. Втім є підстави для суттєвого застереження щодо характеру анотування ілюстрацій, яке не дотримується певної системи та не завжди містить чітку атрибуцію часу і походження матеріалу, а це, звісно, зменшує його інформативність. Подяка автора, що адресується Дніпропетровському історичному музею за надання “архівних матеріалів”, вочевидь, не зовсім точна, оскільки передусім має стосуватися ілюстрацій, використаних у виданні (хоч вони, звісно, теж належать до категорії “архівний матеріал”). Тож, власне, тільки зазначене опосередковано засвідчує їх “пункт приписки”.

Та на загал, книга В. І. Лазебник є, без сумніву, важливим здобутком дніпропетровського краєзнавства й блискучою демонстрацією того, як публіцистика може перетворюватися на “добре заточений” інструмент історіописання. Його вправне використання автором створило надійні засоби фіксації такої плінної реальності як повсякдення, з усім складним розмаїттям його соціокультурного наповнення.

Надійшла до редколегії 25.04.2012 р.